

บทที่ 1



พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชประวัติและการศึกษาที่มีผลต่อ
แนวพระราชดำริ เบื้องต้นทางค่านพระพุทธศาสนาและการปกครอง

พระราชประวัติส่วนพระองค์โดยสังเขป

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระราชโอรสองค์ที่ 29 ใน
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นองค์ที่ 2 ในสมเด็จพระศรีพัชรินทรา-
บรมราชินีนาถ พระราชสมภพเมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2423 ทรงพระนามว่า
สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ และได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมขุนเทพทวาราวดี
ในปี พ.ศ. 2431 ต่อมาในปี พ.ศ. 2437 สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช เจ้าฟ้ามหา-
วชิรชนดิศ ซึ่งทรงได้รับการสถาปนาเป็นสยามมกุฎราชกุมาร ดำรงตำแหน่งรัชทายาทได้เสด็จ
ทิวงคตลง พระองค์จึงได้รับการสถาปนาเป็นสยามมกุฎราชกุมารตำแหน่งรัชทายาทแทน
เมื่อวันที่ 14 มกราคม พ.ศ. 2437 ขณะประทับศึกษาอยู่ ณ ประเทศอังกฤษ เมื่อ
สมเด็จพระบรมชนกนาถเสด็จสวรรคต พระองค์ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติสืบต่อมา
วันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2453 ขณะพระชนมายุได้ 30 พรรษา พระองค์เสด็จสวรรคต
เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 เมื่อพระชนมายุได้ 46 พรรษา รวมเวลา
ครองราชสมบัติ 15 ปี¹

¹ประยูร พิศนาคะ, สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือสยามในยุค
พระปรีชาญาณของ ร.6 (พระนคร : สำนักงานหอสมุดกลาง, 2514), หน้า
8-9.

พระราชประวัติทางการศึกษา

ช่วงแรก ช่วงก่อนที่จะได้รับการแต่งตั้งเป็นสยามมกุฎราชกุมาร

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีแนวพระราชดำริในเรื่อง การให้การศึกษาแก่พระราชโอรสว่า

บ้านเมืองหรือวงศ์สกุลที่จะเจริญก้าวหน้าต่อไปได้นั้น ย่อมขึ้นอยู่กับผู้ใหญ่ที่จะ ทรงคิดอ่านหาทางให้ลูกหลาน และคนชั้นหลังได้ศึกษาเล่าเรียนใหม่มีความรู้มากขึ้น ไปกว่าตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกเจ้า ซึ่งเป็นพวกมีทรัพย์และยศนั้น ย่อมมีทางที่ จะเสียไปไคงาย หากไม่พยายามพากเพียรไฝหาคำความรู้ใสตน¹

จากข้อความดังกล่าว ย่อมทำให้ทราบถึงแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อพระบรมราโชบายทางการส่งเสริมการศึกษาแก่บรรดา พระราชโอรสและบุคคลทั่วไป ซึ่งย่อมมีผลโดยตรงต่อการศึกษาของบรรดาพระราชโอรส และพระราชธิดาของพระองค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า- เจ้าอยู่หัว เมื่อทรงพระเยาว์พระองค์ทรงได้รับการศึกษาทางด้านอักษรศาสตร์และ ศิลปศาสตร์ต่าง ๆ โดยตรงจากพระราชบิดาเอง² และได้เริ่มศึกษาในสำนักพระตำหนัก สอนกุหลาบกับพระยาอิสริพันธ์โสภณ (หนู อิศรางกูร ณ อยุธยา) เจ้าพระยามรราช (บ้าน สุขุม) พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารียงกูร)³ และ พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์

¹ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระประวัติจอมพล พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช (พระนคร : องค์การคำครุสภา, 2504), หน้า 3-4.

² ไสว วัฒนเศรษฐ์ (รวบรวม), วาทพระมงกุฎ (พระนคร : สำนักพิมพ์ ธรรมเสวี, 2506), หน้า 12.

³ มีทนา เกษมถน, "วิเคราะห์ประวัติศาสตร์ด้านการเมืองการปกครอง ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2517, หน้า 29.

(ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) ซึ่งต่อมาได้เป็นเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี¹ และมี เซอร์ โรเบิร์ต มอแรนต์ (Sir Robert Morant) เป็นผู้ถวายการศึกษาภาษาอังกฤษเป็นเบื้องต้น²

ในการจัดการศึกษาสำหรับพระราชโอรสนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริที่จะส่งพระเจ้าลูกยาเธอไปศึกษาต่อ ณ ต่างประเทศเพื่อเรียนรู้ความคิดของชาวตะวันตก และนำความรู้สาขาวิชาต่าง ๆ มาปรับปรุงบ้านเมืองให้ทัดเทียมกับนานาประเทศ พระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงศึกษา ณ ต่างประเทศมี 19 พระองค์³ ส่วนใหญ่ศึกษาในประเทศอังกฤษ มีบางพระองค์ที่โปรดเกล้าฯ ให้ไปศึกษาที่ประเทศเดนมาร์ก เยอรมนี และรัสเซีย

¹ จมื่นอมรรตุนารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), พระราชกรณียกิจที่สำคัญในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 2 (พระนคร : องค์การค้ำของคุรุสภา, 2514), หน้า 3.

² มีทนา เกษกมล, "วิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ค่านิยมการเมืองการปกครองของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (2453-2468)" วิทยานิพนธ์ปริศนาคามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2517, หน้า 29.

³ ธีรชาติ สุทธิสงคราม, สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แพรวพินทยา, 2516), หน้า 10.

ในการเสด็จไปศึกษายังประเทศอังกฤษของเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ
 ได้มีผู้โดยเสด็จ คือ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
 กรมพระสวัสดิศุภนิเวศน์) พระองค์เจ้าอากาศเกษรทิวงศ (พลเรือเอก
 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์) พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์
 เป็นอาจารย์พิเศษประจำพระองค์ และหม่อมราชวงศ์สิทธิ สุทัศน์ ณ อยุธยา¹

พระองค์ได้ทรงเริ่มการศึกษาวชิราวุธที่ตำบลแอสคอต ณ
 พระตำหนัก นอร์ธ ลอคซ์ อยู่ในความดูแลของ เซอร์ เนวิล ทอมป์สัน² และ

¹ วัชรุณี สุทธิสงคราม, สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์...,
 หน้า 46.

² ประยูรศักดิ์ สิทธิพันธ์ ประกอบ โชประการ และ สมบูรณ์ คนฉลาด
 (ผู้แต่งร่วม), พระมหากษัตริย์ไทยครองกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี (กรุงเทพฯ :
 รวมชาว, 2525), หน้า 478.

โปรดศึกษาวิชาภาษาอังกฤษมากถึงกับทรงสละเวลาออกหนังสือรายสัปดาห์ สำหรับเด็ก
อ่านฉบับหนึ่ง ชื่อว่า "ชิ สกรีช เอวล์" ¹ (The Screech Owls)

ในระหว่างประทับอยู่ที่แอสคอต ได้เสด็จเยี่ยมสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย
และปรีนซ์ออฟเวลส์ มกุฎราชกุมาร รัชทายาทแห่งประเทศอังกฤษอยู่เนือง ๆ (ปรีนซ์
ออฟเวลส์ ภายหลังเสด็จขึ้นครองราชย์เป็น พระเจ้าเอ็ดเวิร์ดที่ 7)² ซึ่งการเสด็จ
เยี่ยมสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียนี้เป็นพระประสงค์ของเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธเอง ทั้งนี้
เป็นเพราะเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธทรงชื่นชมอังกฤษในสมัยสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียมาก
ในสมัยนี้ประเทศอังกฤษเป็นทั้งชาติมหาอำนาจ แหล่งฟุ้งฟิงของประเทศในยุโรปและ
ศูนย์กลางของโลก³ ประเทศอังกฤษมีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีต่าง ๆ ซึ่ง
ความเจริญและความยิ่งใหญ่ของอังกฤษในด้านต่าง ๆ เหล่านี้ช่วยสร้างเสริมให้สมเด็จพระ
นางเจ้าวิกตอเรีย ทรงมีพระบรมเชษานุภาพในฐานะผู้ปกครองประเทศที่ยิ่งใหญ่
ก่อให้เกิดความประทับใจแก่องค์สยามมกุฎราชกุมาร เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ เป็นอย่างยิ่ง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นั้น ทรงตระหนักถึงอิทธิพลของ
ลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตก เมื่อได้ทรงทราบว่าเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธเสด็จไปเยี่ยม
สมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย ก็ได้ทรงตั้งเตือนในเรื่องนี้ เพราะไม่ทรงแนพระราชทัยว่า
เป็นการสมควรหรือไม่ ทรงคิดว่า "ยังไม่ถึงเวลา" และอาการของผู้รับรอนั้นทำที่เป็น
ประการใดไม่รู้⁴

¹ ประยูร พิศนาคะ, สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือสยามในยุคพระ-
ปรีชาญาณของ ร.6, หน้า 24.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

³ Walter F. Vella, Chaiyo! King Vajiravudh and the
Development of Thai Nationalism Honolulu : The University Press
of Hawaii, 1978, p. 9.

⁴ ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม, สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช แห่งกรุงรัตนโกสินทร์....,
หน้า 106.

หลังจากที่เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ทรงศึกษาวิชาภาษาอังกฤษจนเชี่ยวชาญแล้ว ได้เสด็จไปประทับที่ ฟรีเมย์ ปาร์ค ได้ทรงศึกษาวิชาทหารบก ต่อมาทรงเป็นนักเรียนของโรงเรียนนายร้อยทหารบก แชน เฮอรัท และโรงเรียนวูลิช ทรงศึกษาวิชาปืนใหญ่และการช่างทหาร และมีหน้าที่อบรมสั่งสอนนายทหาร เมื่อทรงสำเร็จการศึกษาที่โรงเรียน แชน เฮอรัท แล้ว ได้เสด็จไปรับราชการประจำกรมทหารราบเบาที่นอร์ธ แคมป์ ณ ตำบลแอลเคอร์ซอท ได้ทรงปฏิบัติหน้าที่ทุกอย่าง ทำให้ทรงรอบรู้ มีพระปรีชาสามารถในวิชาการทหารตั้งแต่ขั้นต่ำที่สุดถึงสูงที่สุด¹

ช่วงที่สอง ช่วงหลังจากได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งสยาม-มกุฎราชกุมารแล้ว

ใน พ.ศ. 2437 หลังจากที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมารทิวศดได้เพียง 6 วัน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ขณะประทับอยู่ที่ประเทศอังกฤษ ให้ดำรงตำแหน่งสยามมกุฎราชกุมาร และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงพระยศเป็นนายร้อยโททหารบกในกองทหารมหาดเล็กล้อมวังด้วย การที่พระราชทานยศทหารให้นี้ นอกจากจะเพื่อให้เป็นไปตามโบราณราชประเพณีแล้ว ยังมีพระราชประสงค์ที่จะให้เป็นการฝึกหัดวิชาทหารให้แก่พระราชโอรส อันจะเป็นกำลังสำคัญในการป้องกันไพร่บ้านพลเมืองต่อไปอีกด้วย พระองค์ทรงกล่าวถึงการที่ทรงให้ดำรงตำแหน่งแต่เพียงชั้นผู้น้อยแค่นี้เท่านั้นว่าจะได้เป็นการฝึกหัดให้พระราชโอรสได้เรียนรู้ถึงการอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของผู้ใหญ่ก่อนที่จะได้เป็นผู้บังคับบัญชาต่อไปภายหน้า

การที่เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ทรงได้รับสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมารนั้น ได้ทำให้พระเจ้านั่งงยาเชอ พระองค์เจ้า-

¹ ประยูร พิศนาคะ, สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวหรือสยามในยุคพระปรีชาญาณของ ร.6..., หน้า 29.

สวัสดิโสภณ ซึ่งทรงเป็นผู้ควบคุมและจัดการศึกษาให้แก่เจ้าฟ้ามหาจักรีราชกุมารีในขณะนั้นรู้สึกหนักพระทัย ด้วยไม่ทรงทราบว่า จะทำการดูแลอบรมไปในแนวทางใดก็ จึงได้มีหนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ขอพระราชทานพระราชดำริในการจัดการศึกษาและการอบรมว่าควรจะให้เป็นไปอย่างไร ควรที่จะให้เสด็จพระราชดำเนินกลับหรือไม่ พร้อมทั้งได้กราบบังคมทูลแนะนำว่าถ้าจะให้หยุดศึกษาต่อก็ควรศึกษาไปในทางค่านทหาร ซึ่งควรจะเป็นที่กรุงเบอร์ลิน เพราะมีสถาบันที่มีชื่อเสียงในทางนี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะนั้นยังทรงประชวร และยังไม่ทรงคลายความโศกเศร้าจากการสูญเสียพระราชโอรส ได้มีพระราชหัตถเลขาตอบ ซึ่งได้แสดงถึงความลังเลพระทัยและตัดสินใจพระทัยไม่ถูก คือพระองค์ไม่ทรงต้องการที่จะให้พระราชโอรสเสด็จกลับ เพราะทรงมีพระราชประสงค์ให้ศึกษาหาความรู้อย่างเต็มที่ แต่ในขณะที่เดียวกันก็ทรงตระหนักถึงความจำเป็นที่พระองค์จะต้องให้การอบรมสั่งสอนแก่พระบรมโอรสาธิราชอย่างไรก็ดี รัชกาลที่ ๖ รวมทั้ง การที่จะรับภาระอันหนักต่อไป ดังตอนหนึ่งในพระราชหัตถเลขาว่า

... ส่วนความประสงค์ซึ่งอยากจะให้กลับไม่ให้นานนักก็พอมีอยู่บ้างคือไม่ไว้ใจในชีวิตสังขารของตัวเองว่าจะไม่มีเวลา ซึ่งลูกจะใคร่เรียนรู่วิธีเกาปนใหม่ ในการพื้นบ้านพื้นเมืองของตัวและจะไม่ใคร่คุ้นเคยกับพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการทั้งในกรุงและหัวเมือง ก่อนเวลาซึ่งจะต้องไปเป็นผู้บังคับจะเป็นเหมือนหนึ่งคนที่เข้ามาใหม่ ไม่รู้จักผู้ใดตลอดจนอาณาประชาราษฎร์¹

สิ่งที่พระองค์ทรงวิตกอย่างมากก็คือ ทรงเกรงไปว่าการที่ได้หยุดศึกษา ณ ต่างประเทศเป็นเวลานาน จะทำให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาจักรีราชกุมารี ทรงมีกิริยาท่าทางตลอดจนความคิดอ่านเป็น "แบบฝรั่ง" ซึ่งออกจะเป็นการไม่เหมาะสมอย่างยิ่ง พระองค์ได้ทรงมีพระราชหัตถเลขากราบบังคมทูลไปยังพระเจ้า-

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ค.22/1 พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระเจ้าอนงยาเชอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ 5 มีนาคม ร.ศ. 113 (พ.ศ. 2437).

น้องยาเขอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณในเรื่องนี้ว่า¹

... เมื่อลูกโต (รัชกาลที่ 6) ได้กลับเข้ามาเมื่อใด ให้ได้มาเชื่อมยากัน
ให้ศุภกับข้างไทยอย่าให้มาโกงเก่งโหดทรานโดยหาทางตาโดยความคิดซึ่ง
มิใช่จะห้ามไม่ให้เรียนรู้ความคิดฝรั่ง อยากรจะใครให้เรียนรู้ความคิดฝรั่ง
แต่อย่าให้ต้องถึงจำเป็นจะนอนจะโรย ให้กลมเกลียวไปตามเวลาของ
บ้านเมืองในปกครองอยู่ตามที่คิดเห็นเช่นนั้น²

จากข้อความดังกล่าวย่อมแสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอม-
เกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระวิตกเกรงว่าสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เมื่อกลับ
เข้ามากรุงเทพฯ แล้วจะปรับตัวเข้ากับพระบรมวงศานุวงศ์ไม่ได้ ในระยะ-
แรกพระองค์ทรงมีพระราชดำริว่า "ทั้งนี้ก็สุดแต่วาสนาของเขา เพราะความ
มั่นใจอันใดก็ไม่มีที่มั่นใจ"³

โดยทั่วไปแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมี
พระบรมราโชบายและแนวทางการศึกษาสำหรับพระราชโอรสที่ทรงส่งไปศึกษา

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ต.22/1 พระราชหัตถเลขาพระบาท-
สมเด็จพะจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระเจ้าน้องยาเขอ พระองค์เจ้าสวัสดิ-
โสภณ 5 เมษายน ร.ศ. 114 (พ.ศ. 2438).

² เรื่องเดียวกัน.

³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ต.49/15 พระราชหัตถเลขาพระบาท-
สมเด็จพะจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระเจ้าน้องยาเขอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ
ลงวันที่ 30 มกราคม ร.ศ. 113 (พ.ศ. 2438).

วิชาการต่าง ๆ นั้นก็เพื่อมาเป็นกำลังในการพัฒนาและปรับปรุงประเทศให้เป็นแบบสมัยใหม่ เพราะในขณะนั้นประเทศไทยยังขาดแคลนกำลังคนผู้มีความรู้ในวิชาการสมัยใหม่ ซึ่งปัญหาที่พระองค์ได้ทรงแก้ไขเป็นการเฉพาะหน้าโดยการว่าจ้างชาวต่างประเทศให้มาเป็นที่ปรึกษาหรือทำการไปพลางก่อน ทั้งนี้ได้ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะทำเช่นนั้นเลย พระองค์ได้ทรงพิจารณาและมีพระราชวินิจฉัยว่า พระราชโอรสชั้นพระองค์เจ้าจะเรียนทางด้านทหารหรือพลเรือนก็ได้ตามใจปรารถนา แต่พระราชโอรสชั้นเจ้าฟ้าจะต้องเรียนทางด้านทหารและพลเรือน พระองค์ได้ให้เหตุผลในพระราชวินิจฉัยว่า

... ทรงมีความเชื่อมั่นว่าเมืองไทยจะต้องมีการปกครองในระบบรัฐสภาในอนาคตอันใกล้ จึงได้จัดแนวทางการศึกษาสำหรับการดำรงพระองค์ของพระราชโอรสเพื่อไว้ในการนี้ด้วย คือ พระราชโอรสควรจะได้ศึกษาทั้งทหารและพลเรือนเพื่อใช้ในการปกครองบ้านเมือง¹

แต่สำหรับสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ทรงโปรดการเล่าเรียนทางทหารมากกว่าพลเรือน ทรงมีความคิดว่าผู้ที่ไม่ได้เรียนการทหารไม่ใช่พวกของพระองค์² ซึ่งพระยาวิสุทธีสุริยศักดิ์* (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล)

¹พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระยาวิสุทธีสุริยศักดิ์ ลงวันที่ 27 มีนาคม ร.ศ. 116 (2440) ในพระราชหัตถเลขา และหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ร.ศ. 113-118.

²จดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ต.49/8 หนังสือพระยาวิสุทธีสุริยศักดิ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 10 มีนาคม ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440).

*พระยาวิสุทธีสุริยศักดิ์ ได้เริ่มรับหน้าที่ดูแลจัดการศึกษาให้แก่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช และพระราชโอรสในรัชกาลที่ 5 ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2436.

ก็ไค้กราบบังคมทูลให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบพร้อม
กับรับว่าจะหาทางแก้ไขต่อไป¹ แต่อีกทางหนึ่งพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ เห็นว่า
การที่ทรงนิยมเรียนการทหารนี้เป็นการศึกษา คือจะได้เป็นการแก้ไขพระนิสัยอ่อนแอ
โหลเลของพระองค์ให้สิ้นไปได้²

ใน พ.ศ. 2442 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ
เสด็จเข้าศึกษาต่อ ณ วิทยาลัยไครสเชิช (Christ Church) มหาวิทยาลัย
ออกซฟอร์ด (Oxford University) สำหรับมหาวิทยาลัยแห่งนี้จะเห็นได้
ว่ามีระเบียบเคร่งครัดมากสำหรับผู้เข้าศึกษา แต่สำหรับสมเด็จพระบรมโอรสา-
ธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ แล้ว พระองค์ทรงได้รับสิทธิพิเศษในการเข้าศึกษา
เล่าเรียน เพราะมิได้ทรงอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ระเบียบวินัยดังกล่าว³ การศึกษา
ของพระองค์จึงมีลักษณะเป็นแบบส่วนตัว คือจะมีอาจารย์ถวายการสอนเป็นพิเศษ
การเข้าไปฟังการบรรยายนั้นกระทำเป็นครั้งคราวเท่านั้น หลักสูตรวิชาที่ทาง
วิทยาลัยกำหนดให้ศึกษาก็มีได้มากเท่านักศึกษาธรรมดาทั่วไป⁴

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ต.49/8 หนังสือพระยาวิสุทธิสุริย-
ศักดิ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 10 มีนาคม
ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440).

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ต.49/8 หนังสือพระยาวิสุทธิสุริย-
ศักดิ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 10 มีนาคม
ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440).

³ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, เจ็กรอบอายุกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์
(พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2512), หน้า 21-25.

⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ต.49/26 รายงานพระยาราชวัลลภ-
ภานุศิษย์ ร.ศ. 119-120 (พ.ศ. 2443-2444).

การที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ทรงเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยแห่งนี้ เป็นผลดีทำให้ได้มีโอกาสสมาคมกับคนอื่นอย่างกว้างขวางมากกว่าที่เป็นอยู่ เพราะโดยปกติแล้ว สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ทรงเป็นผู้มีลักษณะเคร่งขรึม ไม่ค่อยที่จะไปรดตรีสกับผู้อื่น¹ ในเวลาที่ทรงว่างจากการเล่าเรียน หรือในระหว่างการไปท่องเที่ยวพักผ่อน ในวันหยุดก็จะทรงอ่านหนังสือนิทานตามนิตยสาร หรือทรงแต่งบทละครมากกว่าที่จะออกไปเที่ยวเตร่หรือเล่นกีฬาออกพระกำลัง เช่นพระราชโอรสองค์อื่น ๆ การที่ทรงประพฤติเช่นนี้ทำให้พระอาจารย์และพระอภิบาลรู้สึกหนักใจ ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นด้วยในการส่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด ซึ่งอาจจะช่วยแก้พระนิสัยนี้ได้²

ในค่านมนุษย์สัมพันธ์ของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ขณะที่ทรงศึกษาอยู่ ณ มหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด พระยาราชวดีลลภานุสิษฐ์ ราชองครักษ์ผู้ใกล้ชิด ได้สรุปความเห็นเสนอต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

...การที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ขณะประทับศึกษาอยู่ในมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ดนั้น พระองค์ทรงรู้จักเลือกคบคนดี มีประโยชน์แก่พระองค์ในการศึกษาเล่าเรียน โดยทรงแยกประเภทคนที่คบหาสมาคมควยออกเป็น 3 พวก พวกแรกเป็นคุณชั้นผู้ใหญ่ที่เป็นครู ไครสเชิช และวิทยาลัยอื่น ๆ พวกที่สอง เป็นคนที่พบปะและคุ้นเคย ก็ทรงหักทลายไปตามอัธยาศัย พวกที่สามพระองค์จะเลือกเฟ้นมาก เพราะเป็นพวกที่สนิทสนมคุ้นเคย ส่วนใหญ่

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ต.49/8 หนังสือพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 7 ตุลาคม ร.ศ. 117 (พ.ศ. 2441).

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ต.49/8 หนังสือพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 7 ตุลาคม ร.ศ. 117 (พ.ศ. 2441).

จะเป็นผู้มีชื่อเสียงผู้ดี ถ้าหากใครประพฤตินั้นไม่เหมาะสม พระองค์ก็จะทรงหาทางเห็นไมคบควย¹

ที่มหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด ทรงศึกษาประวัติศาสตร์ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ทรงได้รับยกย่องในวิชาการคณิตศาสตร์และประวัติศาสตร์ ทรงสำเร็จการศึกษา ในปี พ.ศ. 2445 และเสด็จกลับประเทศผ่านทางสหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น นับว่าทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่ได้เดินทางรอบโลก ซึ่งมีผลทำให้พระองค์ทรงได้รับประสบการณ์ในต่างประเทศมากยิ่งขึ้น และเมื่อเสด็จกลับประเทศไทยทรงได้รับยศเป็นนายพลเอกทหารบก และเป็นผู้บังคับการกองทหารมหาดเล็กและทรงเป็นผู้สำเร็จราชการ เมื่อสมเด็จพระบรมชนกนาถได้เสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2

เมื่อพิจารณาถึงตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชของเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ จะเห็นว่าในครั้งแรก เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธไม่ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแต่งตั้งให้เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ พระราชโอรสประสูติจากสมเด็จพระศรีสวรินทราบรมราชเทวี ดำรงตำแหน่งสยามมกุฎราชกุมารตั้งแต่ พ.ศ. 2429 แล้ว² ทั้งนี้เพราะทรงเตรียมพร้อมและมั่นพระทัยที่จะให้เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศได้เป็นพระมหากษัตริย์สืบต่อจากพระองค์ ดังปรากฏในพระบรมราโชวาทที่ทรงมีแก่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศว่า

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ต.49/26 หนังสือพระยาราชวัลลภ-
กานดิษฐ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 8 มีนาคม
ร.ศ. 119 (พ.ศ. 2443).

² ธีรวัช สุนทรสงคราม, สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์
(กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แพรวพินทยา, 2516), หน้า 40.

...จะขอจดหมายชักชวนเฉพาะตัวลูกชายใหญ่ ให้พิจารณาถึงความ
ประพัตหรือจะเรียกว่าพระราชจริยาแห่งเจ้าแผ่นดินในมหาจักรีบรม-
ราชวงศ์ซึ่งประพัตสืบ ๆ ตอกันมาอันเป็นเครื่องให้พระบรมราชวงศ์ตั้ง
มั่นอยู่ได้ ชานานยิ่งกว่าบรมราชวงศ์อันมีมาแล้วแต่หลัง ๆ ทุกวงศ์¹

ตลอดระยะเวลา 8 ปีที่เจ้าฟ้ามหาวชิรมนิต ดำรงตำแหน่งสยาม-
มกุฎราชกุมาร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตระเตรียมให้
เจ้าฟ้ามหาวชิรมนิตได้มีประสบการณ์พร้อมที่จะเป็นพระมหากษัตริย์ที่สมบูรณ์ใน
อนาคต โดยได้ทรงให้ทำหน้าที่บางอย่างแทนพระองค์ เช่น ทรงรับฎีกาแทน
สมเด็จพระบรมชนกนาถ² และในขณะที่มีพระชนมายุได้ 9 พรรษา ได้ทรงดำรง
ตำแหน่งผู้บังคับบัญชาการทั่วไปในกรมทหาร โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอม-
เกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์จะให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
เจ้าฟ้ามหาวชิรมนิต ทรงศึกษาวิชาการทหารทั่วไป โดยมีสมเด็จพระเจ้าฟ้า
กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เป็นพระพี่เลี้ยงไปจนกว่าสมเด็จพระบรมโอรสา-
ธิราชจะทรงชำนาญว่าราชการทหารได้โดยพระองค์เอง³ นับว่าสมเด็จพระ-
บรมชนกนาถทรงวางรากฐานไว้ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชอย่างมั่นคงใน
ตำแหน่งราชการทหารทั่วไป ซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการดำเนินการปกครอง
ประเทศในอนาคต

สมเด็จพระบรมชนกนาถ ได้ทรงเตือนให้เจ้าฟ้ามหาวชิรมนิตได้
ตระหนักถึงภาวะของบ้านเมืองว่า

¹ ธีธวัช สุทธิสงสาราม, สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์...,
หน้า 52.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 207.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 130.

...ตัวชายใหญ่เอง ก็ตั้งอยู่ในที่ผิดกันกับพ่อ ถ้าประพาศตัวให้ดี จะดีได้เร็ว กว้างายกว่าเป็นอันมากในการภายใน แต่การภายนอกยอมหนักแน่นขึ้นกว่า แดกก่อน จึงเป็นการจำเป็นที่จะทำชาวย่างเช่นพ่อเคยทำมาไม่ได้ การสมัคร สมานภายในต้องเรียบรอยโดยเร็วไว้รับภายนอกให้ทันเวลา¹

พร้อมกับทรงสั่งสอนในฐานะที่จะเป็นพระมหากษัตริย์ไว้ว่า

...การที่เป็นเจ้าแผ่นดินไม่ใช่สำหรับมั่งมี ไม่ใช่สำหรับคุมเหงคนเล่นตาม ชอบใจ มีใจเกลียดใจแล้วจะไคแก่ผู้ค มีใจเป็นผู้สำหรับจะกินสบายนอน- สบาย...เป็นเจ้าแผ่นดิน...เป็นคนทีอคคกลิ่นตอสุขและทุกข์ อุดกลิ่นตอความ รักและความซึ้ง...เป็นผู้ปราศจากความเกียจคราน...เป็นผู้รักษาวงศ์- ตระกูลไว้ได้ และเป็นผู้ป้องกันความทุกข์ของราษฎร ซึ่งอยู่ในอำนาจความ ปกครอง²

เจ้าฟ้ามหาวิชิต ทรงใกล้ชิดกับสมเด็จพระบรมชนกนาถเป็นอย่างมาก บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง ข้าราชการ ตลอดจนประชาชนทั้งหลาย ต่างก็เตรียมพร้อมที่จะยอมรับสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวิชิต สยามมกุฎราชกุมาร ในฐานะองค์รัชทายาทขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ ลำดับที่ 6 แห่งราชวงศ์จักรี แต่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวิชิต ทรง ราชการอยู่ได้เป็นเวลา 8 ปี ก็ได้เสด็จสวรรคตด้วยพระโรคไตอักเสบ ในวันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2437 รวมพระชนมายุได้ 17 พรรษา³ การสิ้นพระชนม์ของ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชครั้งนี้ ได้นำความทุกข์โศกเศร้าอย่างใหญ่หลวงมาสู่ พระบรมชนกนาถและพระราชชนนี พระบรมวงศานุวงศ์ ตลอดจนเสนาบดี ขุนนาง ข้าราชการ รวมถึงพสกนิกรชาวไทย

¹ รัชกาลที่ 5 สุนทรภู่, สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์..., หน้า 180-181.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 181.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 207.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกาศสถาปนาเจ้าฟ้า-
มหาวชิราวุธ ซึ่งยังคงประทับศึกษาอยู่ ณ ประเทศอังกฤษ ให้ดำรงตำแหน่งสยาม-
มกุฎราชกุมารแทนสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ในฐานะของ
เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ พระองค์ได้รับเลือกให้มีพระเกียรติเป็นที่ 2¹ ในการดำรง
ตำแหน่งรัชทายาท พระองค์ไม่ได้ทรงเตรียมพร้อมหรือทราบพระองค์มาก่อนเลยสำหรับ
การเข้ารับตำแหน่งนี้ ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา จนกระทั่งทรงมีพระชนมายุได้ 14
พรรษา หลังจากที่เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศได้สิ้นพระชนม์ลง ประกอบทั้งย่อมจะทรงรู้สึก
ไม่มั่นใจในสถานภาพของพระองค์ในฐานะองค์รัชทายาทเท่าใดนัก ทั้งนี้เพราะได้เกิด
กรณีพิพาท ร.ศ. 112* กับฝรั่งเศสเพียง 38 วัน ก่อนที่พระองค์จะเสด็จไปศึกษา
ยังประเทศอังกฤษ²

จากการที่ได้รับสถาปนาให้ดำรงตำแหน่งสยามมกุฎราชกุมารทำให้สมเด็จพระ-
บรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ จะทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรก
ที่ได้รับการศึกษาจากประเทศตะวันตก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเอง

¹Walter F. Vella, Chaiyo! King Vajiravudh..., p. 12.

*กรณีพิพาท ร.ศ. 112 เกิดขึ้นเนื่องจากฝรั่งเศสมีนโยบายจะขยายอาณาเขต
ของตนออกไปจนถึงฝั่งแม่น้ำโขง คือจะยึดดินแดนทั้งหมดบนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ตั้งแต่
ภาคเหนือของลาวไปจนถึงชายแดนเขมร นโยบายดังกล่าวของฝรั่งเศสจึงก่อให้เกิด
ความขัดแย้งขึ้นกับรัฐบาลไทยอันเป็นปัจจัยสำคัญนำไปสู่วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 หรือ
วิกฤตการณ์ปากน้ำ ใน พ.ศ. 2436 ศึกษารายละเอียดใน เพ็ญศรี คุ้ม, การต่าง-
ประเทศกับเอกราชและอธิปไตยของไทย (ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ถึงสิ้นสมัยจอมพล ป.
พิบูลสงคราม) (กรุงเทพมหานคร : เจ้าพระยาการพิมพ์, 2527).

²Walter F. Vella, op.cit., p. 12.

ก็ทรงวิพากษ์ว่า สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ อาจจะมีทรงมีความ
คิดเป็น "แบบฝรั่ง"¹ จนเกินไปถ้าทรงศึกษาอยู่ในต่างประเทศเป็นเวลานาน อีกทั้ง
"จะเป็นเหมือนหนึ่งคนที่เข้ามาใหม่ ไม่รู้จักผู้ใดตลอดจนประเพณีราชประเพณี"² ดังกล่าว
มาแล้ว แม้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงเคยให้การศึกษาอบรม
แก่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ก่อนที่จะเสด็จมาศึกษาต่างประเทศ
อังกฤษ แต่ไม่ใ้ทรงอบรมสั่งสอนในฐานะองค์รัชทายาท แต่เมื่อการณได้เปลี่ยน
ไป ทำให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ได้ดำรงตำแหน่งสยาม-
มกุฎราชกุมารทั้ง ๆ ที่ยังประทับอยู่ที่ประเทศอังกฤษ ทำให้ความสนิทสนมและความ
ใกล้ชิดในการที่สมเด็จพระบรมชนกนาถจะให้การศึกษาอบรมแก่สมเด็จพระบรมโอรสา-
ธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ในฐานะสยามมกุฎราชกุมารยิ่งลดน้อยลงเมื่อเปรียบเทียบกับ
สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ซึ่งประทับอยู่ใกล้ชิดกับสมเด็จพระ
บรมชนกนาถมากกว่า ความรู้สึกห่างเหินกันปรากฏในพระบรมราโชวาทของ
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีแก่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ในประเทศอังกฤษ ความว่า

... ค่ายพ่อไค้ตั้งใจว่าจะเขียนหนังสือเป็นคำสั่งสอนหักเหือนเนื่อง ๆ แต่การ
ที่จะทำนั้นหาโอกาสก็ยาก ทั้งถ้อยคำที่จะใช้ให้ปราศจากเป็นเสียจนหมาย กระพบ
กระทุ่เพื่อนผู้ใดก็ยาก อีกประการหนึ่ง เป็นธรรมเนียมของคนหนุ่ม ย่อมเห็นว่าคน
แก่มงามูเขอะชะ หลงไหล เพอเจอ

คนหนุ่มนั้น เป็นบุรุษที่ร้น้อย คือไค้อยู่ในโลกน้อย ไม่เคยทุกข์ ไม่เคย
ลำบาก เคยรับแต่ความสุข และมีมักจะคิดอ่านอันไค้ฟงสาน ค่ายเชื้อสทิบัญญัติ

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ค.22/1 พระราชหัตถเลขาพระบาท-
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ
5 มีนาคม ร.ศ. 113 (พ.ศ. 2437).

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ค.22/1 พระราชหัตถเลขาพระบาท-
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ
5 มีนาคม ร.ศ. 113 (พ.ศ. 2437).

เชื่ออายุ เชื่อความรู้ เชื่อค่ายกยอ และเมาอยู่ในตัวเอง... หนังสือที่คิดหลาย
หนแล้วว่าจะเขียนก็ท่องไป รอไป ค่ายคาคโมไควว่าผู้อยู่ที่ไกลกับผู้ที่อยู่ใกล้
จะแปลกยิ่งกว่ากันเพียงใด¹

จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงระวังในการ
พระราชทานพระบรมราโชวาท โดยทรงเกรงว่าพระราชโอรสอาจจะไม่ทรงเชื่อ
เพราะได้ศึกษาอยู่ต่างประเทศ มีครูอาจารย์เป็นชาวต่างประเทศ² และอาจไม่สนใจ
ในพระบรมราโชวาทของพระองค์

อย่างไรก็ตาม แม้การเข้าดำรงตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
สยามมกุฎราชกุมาร จะทำให้ต้องอยู่ในฐานะที่ต้องรับพระราชภาระต่อจากสมเด็จพระ
บรมชนกนาถ เป็นพระราชภาระหนักเพียงใด สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ก็ได้ทรงตั้งพระทัยที่จะปฏิบัติกิจการต่าง ๆ นั้นให้ลุล่วงไปดัง
เช่นทรงรับพระเกียรติยศเป็นตัวแทนฝ่ายไทยเสด็จในงาน พระราชพิธีฉลองราชสมบัติ
ครบ 60 ปี แห่งสมเด็จพระนางเจ้าวิคตอเรีย เมื่อ พ.ศ. 2440 และได้เสด็จไป
ในงานพระศพพระเจ้ากรุงเคนมาร์ก³ อย่างไรก็ดีตาม พระบาทสมเด็จพระจุลจอม-
เกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงห่วงใยและได้เพิ่มความเอาใจใส่ในการสั่งสอนอบรมในองค์
รัชทายาท โดยได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชอยู่เสมอ
ทรงสั่งสอน "ให้อุทิศสัจจะหน้า เรียนหนังสือไปให้เป็นคนมีวิชา ออย่ามามีมือเปล่า ให้
เชื่อว่าเจ้าฟ้าเอากการไม่ได้"⁴

¹ ธีระวุฒิ สุทธิสงคราม, สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์..., หน้า 71.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 77.

³ ประยูร พิศนาคะ, สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวหรือสยามในยุค-
พระปรีชาญาณของ ร.6..., หน้า 29.

⁴ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 27 เมษายน
ร.ศ. 113 อ้างใน ธีระวุฒิ สุทธิสงคราม, สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์...,
หน้า 91.

ในการรับอิทธิพลตะวันตก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสั่งสอนให้ "เลือกพันธุโรเป็นไอเคียสะสมไว้ ใ้รู้ทั่วถึง...อย่างฝรั่งก็ให้ได้มา อย่างไทยก็อย่าให้ลืมพันเพื่อน เป็นการหันเหียนคลองแควคือ"¹

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงยอมรับในความเจริญของตะวันตก แต่ทรงให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ จักนำความรู้ที่ได้นั้นมาประยุกต์ให้เข้าได้กับสังคมประเทศไทย

การศึกษาถึงพระราชาประวัติการศึกษาของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ทั้ง 2 ช่วง คือ ช่วงก่อนและหลังการแต่งตั้งให้เข้ารับตำแหน่งสยามมกุฎราชกุมารนี้ จะทำให้ทราบถึงพื้นฐานการศึกษาของพระองค์ท่าน ซึ่งจะมีผลสืบเนื่องต่อพื้นฐานแนวพระราชดำริเบื้องต้นต่อไปด้วย

พื้นฐานแนวพระราชดำริเบื้องต้น

ตลอดระยะเวลา 9 ปีที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ได้ทรงศึกษาอยู่ที่ประเทศอังกฤษ ทรงได้รับอิทธิพลตะวันตกหล่อหลอมซึ่งมีอิทธิพลต่อแนวพระราชดำริของพระองค์เป็นอย่างมาก สิ่งที่สำคัญที่สุดคือพระองค์ได้ทรงนำลัทธิชาตินิยม โดยเน้น ศาสนา พระมหากษัตริย์ ประเทศชาติ มาใช้สร้างความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ในประเทศไทย

เมื่อสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ทรงสำเร็จการศึกษาจากประเทศอังกฤษ ในช่วงระยะ 8 ปีที่ประทับอยู่ประเทศไทย ในฐานะสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช พระองค์ทรงได้รับมอบหมายจากพระบาทสมเด็จพระ-

¹พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 5 เมษายน ร.ศ. 114 อ่างใน ฌีรวุฒิ สุกขิสงคราม, สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชของประเทศไทย... หน้า 91.

บรมชนกนาถให้ทรงทำหน้าที่ราชเลขาธิการเพื่อเรียนงานเป็นขั้นแรก¹

ในปี พ.ศ. 2447 ทรงรวบรวมคนออกหนังสือ "ทวีปัญญา" อันเป็นหนังสือรายเดือน ออกสู่กันอ่านในหมู่นักนิยมหนังสือชั้นสูงและปรากฏว่ามีผู้นิยมใ้พระโอรสเป็นอันมาก มิใช่แต่จะมีการออกหนังสือยังทรงแต่งละครแสดงกันเองในหมู่เจ้านายรุ่นราวคราวเดียวกัน แต่มาปรากฏว่างานพระราชนิพนธ์ส่วนมากจะทรงแต่งในช่วงที่เสวยราชย์สมบัติแล้วทั้งสิ้น

ขณะที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมชนกนาถยังทรงมีพระชนม์ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ทรงทำหน้าที่ราชเลขาธิการรับพระราชภารกิจของสมเด็จพระบรมชนกนาถ² เป็นการฝึกฝนให้พระองค์เกิดความชำนาญในงานบริหารโดยทั่วไป ในช่วงที่พระองค์ยังทรงดำรงฐานะสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชนั้นทรงมีเวลามากพอที่จะเปรียบเทียบสถานการณ์ในเมืองไทยกับประสบการณ์ที่ทรงได้รับมาจากประเทศอังกฤษ³

¹ จมื่นอมรรตุนารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), พระราชกรณียกิจสำคัญของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 4 (พระนคร : องค์การค้ำของคุรุสภา, 2514), หน้า 5.

² เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 5-6.

ในไม่ช้าก็ทรงเชื่อมั่นว่าโรคร้ายแรงที่สำคัญในประเทศไทยคือ การขาดเจตนา
 ร่วมกันในหมู่ประชาชน¹ พระองค์ทรงเชื่อว่าการปฏิรูปต่าง ๆ ที่พระบรม-
 ชนกษัตริย์ทรงทำไว้นั้นเป็นเพียงการปฏิรูปในโครงสร้างทางด้านการปกครอง
 ให้ดีขึ้นเท่านั้น แต่ไม่ได้แก้ปัญหาคือการขาดความร่วมมือกันระหว่างรัฐบาลกับ
 ประชาชน และระหว่างประชาชนด้วยกันเอง ฉะนั้นจึงจำเป็นที่จะทำให้ความ
 เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคมแน่นแฟ้นขึ้น โดยการใช่วิถีชีวิตนิยม² ยึดมั่น
 ในสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

¹ จมื่นอมรรตวรักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), พระราชกรณียกิจสำคัญ
ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 4 ... , หน้า 5-6.

² ยุกา ชมจันทร์, "พระบรมราชาธิบายในการใช้วิถีชีวิตนิยมของ
 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์
และมนุษยศาสตร์, (เมษายน-มิถุนายน) 2519, หน้า 29.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้ความสำคัญแก่ศาสนาในฐานะเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของลัทธิชาตินิยม ศาสนาที่พระองค์ทรงยำและให้ความสำคัญได้แก่พระพุทธศาสนา ศาสนาประจำชาติของประเทศไทย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้พระพุทธศาสนาเป็นหลักในการพระราชทานพระบรมราชาโชวาทแก่บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ขุนนาง มหาคเล็ก เลือป่าและลูกเสือ ตลอดจนประชาชน ปรากฏอยู่ในพระบรมราชาโชวาทในกาล และโอกาสต่าง ๆ และบทพระราชนิพนธ์ต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก อาทิเช่น ปลุกใจเลือป่า เทศนาเลือป่า ธรรมมาธรรมะสงคราม พระพุทธเจ้าศรีสุระไร ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ให้แต่ละบุคคลแต่ละฝ่ายยึดมั่นอยู่ในคุณธรรมและตระหนักถึงหน้าที่ของตนในสังคม

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำรงพระองค์อยู่ในฐานะของศาสนาจารย์ ผู้ให้อิโหวาทอันเกี่ยวเนื่องกับคุณธรรมในพระพุทธศาสนาจำเป็นที่พระองค์จะต้องมีพื้นฐานได้รับการศึกษาและเข้าใจในหลักศีลธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี

พื้นฐานทางพระพุทธศาสนาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงเล่าเรื่องการศึกษาของพระเจ้าลูกยาเธอว่า

...ระเบียบการศึกษาของพระราชกุมาร เมื่อเรียนจบอักษรสมัยเบื้องต้นแล้ว พอพระชันษาถึง 14 ปี ต้องออกทรงผนวชเป็นสามเณร เพื่อศึกษาศีลธรรมอีกครั้งหนึ่ง เมื่อเจริญพระชันษาถึง 21 ปีต้องทรงผนวช เป็นภิกษุเพื่อศึกษาพระศาสนาและวิชาชั้นสูง จัดเป็นการศึกษาระดับสูงสุดคือระดับอุดมศึกษาอีกครั้งหนึ่ง จึงนับว่าสำเร็จการศึกษาแน่นอนไป¹

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ความทรงจำ (พระนคร : ศิลปบรรณาการ, 2514), หน้า 15-16.

สำหรับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งขณะดำรงพระยศเป็น สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาชิรวุฑ จ्ञาเป็นคองทรงเดินทางไปศึกษาที่ ประเทศอังกฤษ ทั้งนี้เพราะทรงเป็นพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้ทรงมองการณ์ไกลจากสถานการณ์และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ในประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้านที่ต้องตกอยู่ภายใต้อาณัติของประเทศจักรวรรดินิยม ประเทศไทยจำเป็นต้องมีบุคคลากรผู้มีความรู้ความสามารถกว้างขวางทางคานวิชาการแบบตะวันตก เพื่อแสดงถึงความทัดเทียมกับอารยประเทศ ดังนั้นในเดือนสิงหาคม พุทธศักราช 2436 ขณะที่ประเทศไทยกำลังเผชิญปัญหา กับจักรวรรดินิยมฝรั่งเศสในวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริให้เจ้าฟ้ามหาชิรวุฑ พระราชโอรสเสด็จไปศึกษา วิชาการที่ประเทศอังกฤษ แต่เนื่องจากเจ้าฟ้ามหาชิรวุฑ ยังไม่ได้บรรพชาเป็น สามเณร และระยะเวลาที่จะไปประทับอยู่ที่ประเทศอังกฤษนั้นเป็นเวลานานเกินระยะ ที่จะบรรพชาเป็นสามเณรได้ตามราชประเพณี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมชนกนาถ ได้ทรงปรึกษากับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ตลอดจนที่จะหาพิธีให้พระราชโอรสทรงเป็น "พุทธมามกะ" เสียก่อน แสดงถึงว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้พระราชโอรสของพระองค์ได้สำนึกในการ เป็นพุทธศาสนิกชน ทั้งได้บังเกิดความเลื่อมใสและได้ตระหนักถึงคุณค่าของพระพุทธศาสนา

ดังนั้นระเบียบแบบแผนการบำเพ็ญตนเป็นพุทธมามกะจึงเริ่มขึ้นตั้งหลักฐาน ที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงพระนิพนธ์ขึ้นในคานำ หนังสือพุทธมามกะไว้ว่า

... เมื่อความนิยมในการบวชเณรจึคจางลงพร้อมกับการส่งเด็กออกไปเรียุนใน ยุโรปก่อนแต่มีอายุสมควรบวชเณร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชวิตกว่า เด็กจักหาไคมีความรู้สึกในทางพระศาสนาไม จึงไปรคา ไหราชโอรสผู้มีไคเคยทรงผนวชเป็นสามเณร ทรงปฏิญาณพระองค์เป็นผู้นับถือ พระพุทธศาสนา ก่อนเสด็จออกไปศึกษาในยุโรป ครึ่งนั้นใช้คำสาแดงเป็น อุบาสกตามบาลี พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ไคเป็นพระองค์แรก ปฏิญาณพระองค์ตามธรรมเนียมที่ทรงตั้งขึ้นใหม่นั้น และไคเป็นราชประเพณี

สืบต่อมา¹

คำปฏิญาณตนเป็นพุทธมามกะมีดังนี้

เอสาห์ ภัณฑะ สุจิรปริณิพพุตมปิ ตัง ภควนุทัง สรณัง คจฺจนามิ ชมฺมมญฺจ สงฺฆมฺมจ
พุทธมามโกติ ม สงฺโฆ ชาเรตุ

ความว่า

ข้าแก่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น แมंपริณิพพาน
ไปนานแล้ว ทั้งพระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสภาวะที่ระลึกน้อมถือ ขอพระสงฆ์จง
จำข้าพเจ้าไว้ว่า เป็นพุทธมามกะ ผู้รับเอาพระพุทธเจ้าเป็นของตน คือผู้น้อมถือ
พระพุทธเจ้า²

การแสดงตนเป็นพุทธมามกะจึงได้กลายเป็นระเบียบพิธีของพุทธศาสนิกชน
เป็นการแสดงตนเพื่อยอมรับพระพุทธเจ้า เป็นที่เคารพนับถืออย่างสูงสุดของตน นับว่า
เป็นการเพิ่มพูนก่อให้เกิดศรัทธา ความเลื่อมใส ในพระพุทธศาสนา เจ้าฟ้ามหา
วชิราวุธ เมื่อก่อนจะเสด็จไปทรงศึกษาที่ประเทศอังกฤษ ไม่ได้มีโอกาสบรรพชา
เป็นสามเณรเรียนหลักธรรมเหมือนเจ้าฟ้าพระองค์อื่น ๆ แต่พระองค์ก็ได้มีโอกาส
ปฏิญาณพระองค์เป็นชาวพุทธ มีพระรัตนตรัยเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตตามหลัก
พระพุทธโอวาท สรุปความได้ 3 ประการคือ

1. ไม่พึงทำบาปทั้งปวง ได้แก่ไม่ประพฤตินิวัตรด้วยกาย วาจา ใจ
2. บำเพ็ญกุศลให้เกิดมี ได้แก่ประพฤตินอบด้วยกาย วาจา ใจ
3. ทำจิตของตนให้ผ่องใส คือไม่ให้ขุ่นมัวด้วยโลภ โกรธ หลง³

¹ ประพัฒน์ ตรีณรงค์, ชีวิตและงานของอัครมหา (มหาชิรราชเจ้า)
(พระนคร : วัฒนาพานิช, 2506), หน้า 119-120.

² กรมศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, แนวการอบรมพร้อมด้วยระเบียบการ-
รับอบรมและวิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ (เอกสารโรเนียวแจก), หน้า 52.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

การที่เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ได้ทรงกล่าวปฏิญาณตนเป็นพุทธมามกะนั้นนับได้ว่าเป็นการปูพื้นฐานในฐานะที่ทรงเป็นพุทธศาสนิกชนในพระพุทธศาสนาให้กับพระองค์เป็นเบื้องต้น เมื่อพระองค์ได้เสด็จไปศึกษาที่ประเทศอังกฤษ จึงได้ทรงตระหนักถึงข้อวิพากษ์วิจารณ์ของชาวคริสต์ที่มีต่อพระพุทธศาสนา ประกอบกับทรงเห็นว่าบรรดานักเรียนไทยที่อังกฤษไม่มีผู้ใดสามารถตอบข้อวิพากษ์วิจารณ์พระพุทธศาสนาเหล่านั้นได้ ทำให้เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธทรงมีความสนพระทัยในพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น และต่อมา เมื่อเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ได้รับการสถาปนาเข้ารับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งสยามมกุฎราชกุมาร ทรงอยู่ในฐานะที่จะต้องเป็นพระประมุขของประเทศไทยดินแดนแห่งพระพุทธศาสนาต่อไป ได้ทรงพยายามที่จะศึกษาถึงคุณลักษณะพิเศษและคุณค่าของพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น² ปรากฏต่อมาอย่างชัดเจนในเนื้อความของมทพระราชนิพนธ์เทศนาเสื่อป่า

เมื่อสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ได้ทรงสำเร็จการศึกษาจากประเทศอังกฤษแล้ว พระองค์ได้เสด็จกลับประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 2445 เพื่อให้บรรดาศึกษาชั้นสูงทวกรรมเนียมการศึกษาของพระเจ้าลูกยาเธอ³ และในฐานะของพุทธศาสนิกชน สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ได้ทรงผนวชเมื่อวันที่ 21 สิงหาคม พ.ศ. 2446 โดยทรงผนวชร่วมกับเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช พระอุปัชฌาย์คือ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส⁴ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ทรงมีพระนามฉายาว่า "วชิราวุโธ"

¹Walter F. Vella, Chaiyo! King Vajiravudh and the Development of Thai Nationalism, p. 12.

²Ibid.

³สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ความทรงจำ (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 2514), หน้า 15-16.

⁴สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พระประวัติศรีเสลาพิมพ์ครั้งที่ 3 (พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2507), หน้า 149.

...ในระหว่างทางเสด็จพระราชดำเนิน ขณะนั้นประทับแรมที่ท่าไม้ลาย แขวง เมืองชุมพร เสด็จตรงกับวันสงกรานต์พอดี สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชไคทรง สรงน้ำพระไชย แลวรคพระราชทานขาราชการ ผู้คามเสด็จฯ ทุกคนเป็นที่นิยม ยินดีกันมาก¹

และปรากฏในพระราชบันทึก วันที่ 4 พฤษภาคม พ.ศ. 2452 ว่า

...เวลาค่ำสวายแล้ว ไคทรงชวนบรรดาข้าราชการและมหาดเล็กไหว้พระและ สวดมนต์ทำวัตร แลพระราชทานพระราโชวาทในทางธรรมแทนเทศนา เพราะ วันนีตรงกับวันเพ็ญเดือน 6 ซึ่งเคยชักชวนข้าราชการและข้าในกรมสวดมนต์ ไหว้พระทุกปีมา²

ความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ อธิปไตยหารีย์ และบุญญาบารมี พระบาท- สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ อธิปไตยหารีย์ และบุญญาบารมี แม้ว่าพระองค์จะทรงได้รับการศึกษาที่ประเทศอังกฤษและประทับอยู่ เป็นเวลานานถึง 9 ปี ไคทรงรับอิทธิพลและได้ทอดพระเนตรเห็นความเจริญก้าวหน้า ทางวัตถุจากประเทศในยุโรป แต่พระองค์ไคทรงมีความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ อธิปไตยหารีย์และบุญญาบารมีที่เกิดขึ้นในรัชสมัยของพระองค์ การเกิดอธิปไตยหารีย์ ซึ่งทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชพิติมากคือ การเกิด ปาฏิหารีย์ขององค์พระปฐมเจดีย์³ โดยไคมีปาฏิหารีย์เกิดขึ้น 2 ครั้ง ครั้งแรกก่อน เสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติในปี พ.ศ. 2452 และครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2457 เวื่อ สวายราชย์แล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอธิบายถึงปาฏิหารีย์ ของพระปฐมเจดีย์ว่า

¹บัว ศจิเสวี, พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับพระพุทธศาสนา..., หน้า 33.

²เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

³ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, เก็บเล็กผสมน้อย พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2514), หน้า 41.

...ปรากฏว่ามีแสงสว่างพุ่งขึ้นไปจากยอดองค์พระปฐม ขนาดประมาณเท่า
ลำตาล แสงนั้นพุ่งขึ้นไปสูงมากและมีแสงสะท้อนกลับลงมาสว่างทั่วองค์พระเจดีย์
เห็นองค์พระจากพระราชฐานที่สนามจันทร์โคซัด แสงสว่างนั้นคงอยู่ประมาณ
5 นาที แลแล้วก็ค่อย ๆ ลดลงหายกลับเข้าไปในองค์พระปฐม¹

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทอดพระเนตรก็ทรงรับ-
สั่งให้มหาดเล็กและข้าราชการบริพารที่โดยเสด็จประชุมกันสวดมนต์สรรเสริญพระรัตนตรัย
เสียงคังสนั้น การที่พระองค์ทรงพระราชพิติมากเกี่ยวกับปาฏิหาริย์ของพระปฐมเจดีย์
เพราะองค์พระปฐมเจดีย์ได้เคยแสดงปาฏิหาริย์ปรากฏแก่สมเด็จพระพุทธมหามัถราธิราช
รัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 มาแล้ว ยิ่งในรัชสมัยของพระองค์ องค์พระปฐมเจดีย์
ได้แสดงปาฏิหาริย์ถึง 2 ครั้ง ทำให้พระองค์ทรงเชื่อมั่นในบุญญาบารมีของพระองค์
ทรงศรัทธาในพระปฐมเจดีย์ถึงกับทรงบูรณะปฏิสังขรณ์พระวิหารหลวง² รวมถึงการ
ประดับกระเบื้องเคลือบอย่างสวยงามเพื่อเป็นพุทธบูชา ได้ทรงบูรณะปรับปรุงพื้นที่
ใกล้เคียง ทรงติดค่อชาวบ้านขอซื้อที่ดินหลังองค์พระปฐมเจดีย์ในราคาสูง รวมได้
ทั้งหมด 888 ไร่เศษ³ ได้ทรงสร้างพระตำหนักถาวร และได้พระราชทานนามว่า
"พระราชวังสนามจันทร์" และได้ทรงให้มีการปลูกสร้างอาคารขึ้นหลายหลังเพื่อเป็น
ที่พักของพระบรมวงศานุวงศ์และบรรดาผู้ตามเสด็จ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า-
เจ้าอยู่หัว ทรงโปรดและให้ความสนใจแก่จังหวัดนครปฐมอันเป็นที่ประดิษฐานพระ-
ปฐมเจดีย์ ตลอดรัชสมัยของพระองค์ทรงเสด็จไปประทับแรมที่จังหวัดนครปฐมนี้หลาย
ครั้ง โดยเฉพาะที่พระราชวังสนามจันทร์ ซึ่งตั้งอยู่หลังองค์พระปฐมเจดีย์ เป็นบริเวณ
ที่อุดมสมบูรณ์ มีหนองน้ำ มีน้ำใช้ได้ตลอดทั้งปี เป็นชัยภูมิที่ร่มรื่น ล้นเกล้ารัชกาลที่ 6
ทรงโปรดประทับที่นี้มาก

¹ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, เก็บเล็กผสมน้อย..., หน้า 41.

²จมีนอมรตฤณารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาท-
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง พระบรมราโชบายทางการเมือง (พระนคร :
องค์การค้ำของคุรุสภา, 2514), หน้า 6-9.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

เมื่อพิจารณาถึงความสำคัญของพระปฐมเจดีย์ เป็นที่ทราบกันแล้วว่าพระพุทธรูปศาสนาได้เข้ามาเผยแผ่ที่จังหวัดนครปฐมนี้เป็นแห่งแรก ปุชนิยมสถานที่เป็นประจักษ์พยานคือ "องค์พระปฐมเจดีย์" ความสำคัญของพระปฐมเจดีย์จึงเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธรูปศาสนา ยิ่งเมื่อองค์พระปฐมเจดีย์ได้แสดงปาฏิหาริย์ให้ปรากฏต่อพระพักตร์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และบรรดาข้าราชการ ประชาชนตั้งปวงถึง 2 ครั้ง ย่อมเป็นการช่วยยืนยันเสริมในความมีบุญบารมีขององค์พระประมุข เป็นการยืนยันสิทธิความชอบธรรมในฐานะและอำนาจของพระองค์ พร้อมกับได้รับความชื่นชมในพระบุญญาธิการจากประชาชนซึ่งศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธรูปศาสนาอีกด้วย บรรดาข้าราชการบริพารที่ใกล้ชิดของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้กล่าวกันว่า ในขณะที่ยังทรงพระชนม์อยู่ องค์พระปฐมเจดีย์ได้เป็นที่สักการะประจำพระชนม์ชีพของพระองค์ท่าน ทั้งได้ทรงปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปองค์หนึ่งจากจังหวัดสุโขทัย ทรงนำมาประดิษฐานไว้ที่หน้าองค์พระปฐมเจดีย์ พระราชทานนามว่า "พระร่วงโรจนฤทธิ์"¹ มีพระบรมราชโองการไว้ว่าเมื่อเวลาเสด็จสวรรคตแล้วให้นำพระอังคารของพระองค์มาประดิษฐานไว้ที่ฐานพระพุทธรูปองค์นี้ เปรียบได้ว่าเป็นพระประจำพระองค์ทีเดียว²

พิจารณาในประเด็นความสำคัญของพระปฐมเจดีย์เกี่ยวโยงกับพระพุทธรูปศาสนา นับว่าสถาบันพระมหากษัตริย์ทรงได้รับประโยชน์อย่างมาก แม้ไม่ใช่ในรูปของวัตถุแต่เป็นความศรัทธาความเชื่อและความยอมรับของประชาชนที่จะมีต่อองค์พระประมุขของตนโดยคุณุภี ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงตระหนักถึงผลประโยชน์นี้เป็นอย่างดี

¹ เสถียร ศกุนตลา, พระพุทธรูปกับพระมหากษัตริย์ไทย (พระนคร : โรงพิมพ์จักรบรรณการ, 2505), หน้า 263.

² เสถียร พันธะรังษี, พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และเจ้าฟ้าเพชรรัตน พิมพ์ครั้งที่ 5 (พระนคร : แพร่พิทยา, 2513), หน้า 40.

เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของจังหวัดนครปฐม ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริเห็นการณ์ไกลที่จะย้ายเมืองหลวงจากกรุงเทพฯ มาอยู่ที่นครปฐม ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงเคยมีประสบการณ์จากการที่ได้เห็นประเทศมหาอำนาจกรรณไทย โดยเฉพาะจากกรณีวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112¹ พระองค์ทรงพิจารณาเห็นว่าทำเลที่ตั้งของจังหวัดนครปฐมเหมาะในการใช้เป็นจุดยุทธศาสตร์ ยากแก่การตีความของข้าศึก กล่าวคือ จากกรุงเทพฯ เดินทางไปจังหวัดนครปฐม ใช้เส้นทางโค่นเฉพาะทางรถไฟจากสถานีบางกอกน้อยเท่านั้น² ในกรณีที่ข้าศึกยกตีความมา ก็สามารถระเบิดเส้นทางรถไฟตัดเส้นทางคมนาคมได้ ตลอดรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการประลองยุทธซ้อมรบของกองเสือป่าที่บริเวณพระราชวังสนามจันทร์หลายครั้ง โดยมีการตั้งค่ายหลวงแบ่งพลเสือป่าตามลำดับชั้น เช่น พวกราชหลวง พวกราชหลวงม้าหลวง กองเดินข่าว เป็นต้น ทำการซ้อมรบในตอนกลางคืนแบบ "เสือป่าแมวมอง"³ และมีการเดินทางไกลเพื่อให้บรรดาทหารเสือป่าชำนาญในพื้นที่ประเทศในกรณีที่ถูกข้าศึกโจมตี โดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จะเสด็จร่วมประลองยุทธและซ้อมรบแทบทุกครั้งที่นี่นครปฐมนี้ จากความสำคัญของนครปฐมซึ่งแต่เดิมมีฐานะเป็นตำบล ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราชโองการประกาศตั้งนครปฐมเป็นเมืองนครปฐม ปรากฏในราชกิจจานุเบกษาตั้งแต่พุทธศักราช 2456 เป็นต้นมา⁴

¹Walter F. Vella, Chaiyo! King Vajiravudh and the Development of Thai Nationalism, p. 12.

²จอมพลตรีคุณากรักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), "ลายพระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 6 ที่ยังมีได้เปิดเผยมาก่อน" สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ปีที่ 5 ฉบับที่ 4, หน้า 33.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

⁴ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 30 ฉบับประจำวันี่ 29 มิถุนายน พ.ศ. 2456, หน้า 59-60.

ขงพระกระบี่ชูชก พระครุฑพ่าห์น้อย และพระแสงศรกำดั่งราม หลังจาก
ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชย์ได้ 72 วันในคราว
ที่เสด็จพระราชดำเนินพระปฐมเจดีย์ในงานเฉลิมพระราชมณเฑียรที่พระราชวังสนาม-
จันทร์และสมโภชพระปฐมเจดีย์ ณ วันที่ 13 มกราคม พ.ศ. 2453¹ พระยาสุนทร-
บุรี ศรีพิไชยสงคราม (ชม) ข้าหลวงเทศาภิบาล สำเร็จราชการมณฑลนครไชยศรี
ได้นำของสำคัญขึ้นทูลเกล้าถวาย 2 ชิ้นคือ แผ่นสัมฤทธิ์รูปครุฑปราบมาร แผ่น 1
และรูปกระบี่ปราบมาร แผ่น 1 ซึ่งพระก้านเจ้าอธิการวัดพระประโทนซุกได้ที่พระ
ประโทน เป็นของโบราณ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์ดิศพลัด
คิดเครื่องประกอบเป็นขงพระกระบี่ชูชก พระครุฑพ่าห์น้อยขึ้น ลักษณะขงเป็นขง
สี่เหลี่ยม ยอดหอกตัวขงทำด้วยแพรงแดงปักรูปกระบี่ 1 คัน และแพรงเหลือง ปักรูป
ครุฑแดง 1 คัน มีผ้าผูกที่ค้ำหอก ต่อมาพระยาศิริไชยบุรี ข้าหลวงเทศาภิบาล
มณฑลนครสวรรค์ ได้นำสรของโบราณมาส่งยังกระทรวงมหาดไทย กรมพระยา
คำรงราชานุภาพได้นำขึ้นทูลเกล้าถวาย คันสนี่ทำด้วยเหล็ก สายเหล็กมีสี่ริษะนาค
และหางนาค และเครื่องแต่งศรทำด้วยทองสัมฤทธิ์ มีลูกศรแกนเหล็ก หุ้มทองสัมฤทธิ์
ปลายเป็นรูปวชิระ² พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพอพระทัยมาก
เพราะปลายของศรทำเป็นรูปวชิระ พ้องกับพระนามวชิระวชิระของพระองค์ ทรงรู้สึก
เสมือนทำขึ้นสำหรับพระองค์³ พร้อมกับพระราชทานนามศรโบราณนี้ว่า "พระแสงศร
กำดั่งราม" ใช้ในพระราชพิธีต่อไป

¹ เทศาภิบาล เล่ม 11, หน้า 61 วันที่ 1 เมษายน ร.ศ. 130.

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.6 1-16/37 เรื่องแผนกของโบราณและ
พระราชวิจารณ์.

³ เรื่องเดียวกัน.

สำหรับขงพระกระปี่ชงพระครุฑพ่าห์นั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้เชิญไปถวายสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ณ วัดบวรนิเวศวิหาร เพื่อให้ทรงจารึกคาถาบนแผ่นสัมฤทธิ์ที่ด้านหลังรูปพระกระปี่ชง พระครุฑพ่าห์ เป็นการช่วยยืนยันในศักดิ์และสิทธิของพระองค์ พร้อมทั้งบังเกิดพระสิริมงคลแก่พระองค์เองด้วย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ แสดงถึงความวิตกที่ได้มีการพบแผ่นสัมฤทธิ์รูปพระกระปี่ชงครุฑพ่าห์และพระแสงศรกำลังราม ทรง "รู้สึกอึดใจเป็นอย่างยิ่ง รู้สึกว้าวุ่น ๗ ไต่ข้างเผือก"¹ มาคู่พระบุญบารมี ในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงไว้ซึ่งสิทธิธรรมในการปกครอง

... นับว่าเป็นสวัสดิคุณแก่หัวหมอมฉันและพระบรมราชวงศ์จักรี ทั้งสยามรัฐ-สีมาประชาชน ที่หมอมฉันใคร่ปฏิภาณจะเป็นผู้ทำนุบำรุง คูเหมือนมาเป็นเครื่องเตือนใจให้รู้สึกหน้าที่ของตน ที่จะดองแฉอาณาแก่ประชาชนทั้งหลายในสยามรัฐ และคงทำนุบำรุงให้ชาติค้ำเนินไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น ในราษฏรใดได้รับความร่มเย็นเป็นสุขทั่วกัน ให้โคคงเป็นไทยอยู่จริงสมนามแห่งชาติเรานี้ ชั่วกาลปาวสาน²

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงอนุญาตให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ นำข้อความของพระราชหัตถเลขาที่ลงพิมพ์ในหนังสือเทศาภิบาล เพื่อให้ข้าราชการได้ทราบข้อความโดยทั่วกัน ทราบถึงพระราชปณิธานของพระองค์ในการที่ทรงตระหนักถึงความเป็นพระมหากษัตริย์ผู้สนใจในความเป็นอยู่ของประชาชนอย่างแท้จริง ทั้งจะเป็นประโยชน์ให้บรรดาข้าราชการ

¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ความรู้เกี่ยวกับพระราชกรณียกิจในรัชกาลที่ 6, และ บทละครเบิกโรงเรื่องศึกคำบรรพ์ (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2503), หน้า 44.

² ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 28, หน้า 37. วันที่ 9 เมษายน พ.ศ. 2454.

และประชาชนได้ดำเนินตามอย่างพระองค์ ในการตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ราชการอย่างเต็มความสามารถ และประพฤตินั้นเป็นพลเมืองดีในฐานะที่เป็นประชาชนชาวไทย

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ทรงยอมรับในพระบรมญาบาลมีของสันเกล้ารัชกาลที่ 6 โดยได้ทรงสรรเสริญของโบราณที่พบในรัชสมัยนี้ว่า "เป็นของวิเศษมาสู่พระบารมีในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ด้วยอำนาจพระบรมราชบัญญัติอาณัติเป็นมหัศจรรย์"¹

ท้าวหิรัญพนาสูร ความเชื่อในตำนานไสยศาสตร์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏในความเชื่อเรื่องท้าวหิรัญพนาสูร ทรงเชื่อว่าเป็นเทพที่คอยให้ความคุ้มครองพระองค์มาโดยตลอด² สืบเนื่องจากครั้งเมื่อพระองค์ยังทรงดำรงพระยศเป็นสยามมกุฎราชกุมาร³ ในปี พ.ศ. 2449 ได้เสด็จพระราชดำเนินประพาสสมณชลาลัย เมื่อจะออกเดินทางจากอุตรดิตถ์ไปโนนปางป่า ผู้ท่อมเสด็จมีความเกรงกลัวภัยอันตรายต่าง ๆ ในป่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาอาราธนาให้ ขรรพคณาจารย์ใหญ่ในทูลกระหม่อมฯ ย่อมมีทั้งเทวดาและปีศาจอสูรฝ่ายสัมมาที่ผู้คอยติดตามคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายทั้งปวง และในการเสด็จครั้งนี้ได้มีผู้ค้นพบชายผู้หนึ่งรูปร่างลำสันใหญ่โต ใค้มอกกว่าคนชื่อ หิรัญ เป็นอสูรชาวป่าจะคอยตามเสด็จพระราชดำเนินไปในกระบวนเสด็จเพื่อคอยดูแลระวังมิให้ภัยอันตรายทั้งปวงเกิดขึ้นกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และบรรดาข้าราชบริพาร เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทราบความได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดรูปเทียนและอาหารไปเช่นที่ในป่าริมพลับพลาและใต้โพธิ์คา ให้แบ่งพระกระยาหารจากเครื่องไปตั้งเช่นในเวลาเสวยค่ำ ทุก ๆ วัน ภายหลังจากการเสด็จพระราชดำเนินประพาสสมณชลาลัยแล้ว แม้เวลาจะเสด็จไป

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.6 1-16/37 เรื่องแผนกของโบราณและพระราชวิจารณ์.

² Walter F. Vella, Chaiyo! King Vajiravudh and the Development of Thai Nationalism, p. 229.

³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.6 1-16/37 เรื่องแผนกของโบราณและพระราชวิจารณ์.

ที่ไต่จากกรุงเทพฯ บรรดาข้าราชการบริพารซึ่งเชื้อและเคารพในท้าวhiranyasura ได้
พร้อมใจกันเชิญท้าวhiranyasura ให้ตามเสด็จด้วย และเมื่อเสด็จพระราชดำเนินกลับโดย
สวัสดิภาพแล้ว บรรดาข้าราชการบริพารจะพากันกล่าวว่าเป็นเพราะท้าวhiranyasura ให้
ความคุ้มครอง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเชื่อในท้าวhiranyasura
โปรดเกล้าฯ ให้จัดเครื่องเซ่นบูชาโดยตลอด และหลังจากที่พระองค์เสด็จขึ้น
ครองราชย์ทรงพระราชศรัทธาในท้าวhiranyasura ที่ได้ช่วยให้พระองค์เสด็จพระราช-
ดำเนินโดยสวัสดิภาพ และเป็นที่น่าสนใจแก่บรรดาข้าราชการบริพารโดยทั่วไป จึงทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ช่างหล่อรูปท้าวhiranyasura ด้วยทองสัมฤทธิ์ และได้โปรด-
เกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานจัดเครื่องสังเวทเช่นสรวงเชิญท้าวhiranyasura เข้าสิงสถิต
ในรูปสัมฤทธิ์นี้ และทรงขนานพระนามใหม่ว่า "ท้าวhiranyasura" ทรงฎาเทริค
และไม่เท่าเป็นเครื่องประคัมยศสืบไป¹

แม้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพุทธศาสนิกชน องค์
ศาสนูปถัมภก แต่จากอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ในประเทศไทยได้หลอหลอมให้ทรงมี
พระราชศรัทธาในเรื่องไสยศาสตร์และระเบียบพิธีพราหมณ์ต่าง ๆ ด้วย ดังเช่น
ที่พระสุนทรพิพิธ ซึ่งเคยเป็นมหาดเล็กของสิ้นเกล้ารัชกาลที่ 6 ได้เขียนเล่าถึงพิธี
พราหมณ์ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจัดขึ้น² โดยก่อนวันพิธีได้
โปรดเกล้าฯ ให้จัดเตรียมเก็บถ้ำบูหน้าไว้ ในวันพิธีโปรดเกล้าฯ ให้จัดห้องไว้เฉพาะ
อนุญาตใหญ่ที่เป็นสมาชิกที่เคยเข้าพิธีแล้ว เข้าหรือออกเท่านั้น ภายในห้องพิธีมีโต๊ะ
ตั้งเครื่องบูชา มีหัวกระโหลกตั้งอยู่ มีกระถางรูปใหญ่ตั้งข้างหน้าแท่นบูชา มีรูปปัก
อยู่เต็มนับเป็นร้อยดอก และจุดอยู่เสมอ ถ้ำบูหน้าที่เตรียมไว้ใส่รวมกันในภาชนะตั้ง
ไว้หน้าแท่นบูชา ในวันพิธีพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ประทับอยู่ในห้อง

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.6 1-16/37 แผนกของโบราณและพระราช-
วิจารณ์.

² พระยาสุนทรพิพิธ, พระมหากษัตริย์องค์แห่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า-
เจ้าอยู่หัว (พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง, 2514), หน้า 200-203.

พิธีตลอดวัน จนครบ 3 วัน ผู้ที่จะเข้าร่วมพิธีได้มีการเขียนแบบฐานะการเป็นพระ และเนตรของพระพุทธศาสนา โดยจะมีผู้ทำหน้าที่คล้ายพระ เรียกว่า "บา" พวกเขาจะมีศักดิ์เป็นชั้น ๆ เริ่มต้นจากการเป็น บา 3 สาย คือมีสายสิญจน์ทำเป็นคล้ายสังวาลใส่สะพาย 3 สาย, ถ้ามี 5 สาย, 7 สาย เรียกว่า บา 5 สาย, บา 7 สาย ตามลำดับ จนถึงบา 9 สาย ส่วนพวกที่คอยรับใช้ทำหน้าที่คล้ายพระจะมีสังวาลสาย-สิญจน์ 1 สายใส่สะพายแฉ่ง จุดประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์เองไม่ได้ทรงอธิบายไว้ เมื่อมาพิจารณาถึงองค์ประกอบของพิธีที่สำคัญคือ หัวกระโหลกและเก้านุหรีพร้อมทั้งเผาไฟเต็มกระถางใหญ่ พร้อมทั้งรูปที่จุดอยู่ตลอด 3 วันและ 3 คืน พิจารณาได้ในรูปของปริศนาธรรม กระโหลกศีรษะคือสิ่งที่เหลือหลังจากตายแล้ว ปลงสังขารในหลักธรรม "สังขารา สัสสะตา นัตถิ"¹ "สังขารอันเที่ยงยั่งยืนไม่มี" เปรียบชีวิตคือไฟที่ลุกช่วงโชติอยู่ และไฟย่อมเผาไหม้สังขารให้กลายเป็นเถ้าถ่านไป เมื่อสังขารไหม้หมดไปแล้วชีวิตก็ดับลง ไม่มีสิ่งใดคงอยู่ เปรียบได้กับไฟที่ไหม้รูปเป็นเถ้าถ่านไปตามหลักของพระพุทธศาสนาแล้ว ถ้าพิจารณาได้ถึงความไม่เที่ยงแท้แห่งสังขาร รู้ว่าร่างกายย่อมมีชีวิตคงอยู่ และดับไปในที่สุดย่อมจะไม่ประมาทหมัวเมาในการดำเนินชีวิต พร้อมทั้งจะดำรงชีวิตที่มีอยู่ในระยะเวลาไม่นานนัก ตั้งมั่นอยู่ในสัมมาทิฐิ ถูกต้องตามทำนองคลองธรรมเป็นสัจจธรรมสอดคล้องกับคำสอนในพุทธศาสนา

พระราชกรณียกิจเนื่องในพุทธศาสนา

ศาสนาพุทธ เป็นศาสนาที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชศรัทธา นอกจากจะเป็นศาสนาประจำชาติของไทยแล้ว ยังทรงเชื่อว่าศาสนาพุทธ "ดีกว่าศาสนาอื่น"² เพราะพุทธศาสนามีความทันสมัย แม้จะมีอายุสองพันปี

¹ ทอวชิราวุธานุสรณ์, แผ่นที่ ว.1783 สำเนาพระธรรมเทศนาปรารภความเสียดชีวิตของทหารอาสา.

² พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ปลุกใจเสือป่า พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ นายทองสุข นาคอน (พระนคร : สามเจริญพานิช, 2508), หน้า 25.

ก็ไม่เคยล้าสมัยเลย¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มิเพียงแต่ได้ทรง
 เสนอในพระบรมพุทธศาสนา หากแต่ยังได้ทรงไปพระราชกฤษฎีกาในพระพุทธศาสนา
 เป็นอย่างยิ่ง ทั้งในทางปริยัติและทางปฏิบัติ ทรงฝึกอบรมกุลบุตรผู้เป็นข้าในพระองค์
 ให้รู้ให้เข้าใจถึงวิธีทางปฏิบัติเพื่อเข้าถึงพระธรรมโดยสะดวกสืบไปค้ำย เมื่อครั้ง
 ทรงดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ในเทศกาลพรรษาหลังจากพระ-
 ราชกิจ ทรงให้มีการชุมนุมสวดมนต์ พระองค์เสด็จเป็นองค์ประธานบูชาพระรัตนตรัย
 ทรงนำสวดและบรรดากุลบุตรในราชสำนักได้สวดตาม² พระองค์ได้ทรงตั้งพระทัย
 ฝึกสอนอย่างแท้จริง ในวันวิสาขบูชาทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเสด็จไปประทับแรม
 ณ วัดบวรนิเวศวิหาร 2 คืนติดกัน มีกำหนดการทรงปฏิบัติคือเสด็จถึงวัดเวลาใกล้ค่ำ
 ได้เข้าสู่พระอุโบสถทรงกระทำพิธีสักการบูชาพระรัตนตรัย และทรงฟังพระสงฆ์เจริญ
 พระพุทธมนต์แล้วเสด็จจากพระอุโบสถไปยังเจดีย์องค์ใหญ่หลังพระอุโบสถ ทรง
 กระทำทักษิณาวุธรอบองค์พระเจดีย์สามรอบพร้อมค้ำยข้าราชการบริพารและมหาดเล็ก
 จากนั้นได้เสด็จประทับ ณ ศาลาโถง ซึ่งอยู่ด้านตะวันออกขององค์เจดีย์ริมคูวัด ซึ่ง
 จัดเป็นที่ประทับตลอดคืน เวลาค่ำเสด็จสู่พระอุโบสถเพื่อทรงสดับพระธรรมเทศนา
 ถิ่นหนึ่ง ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส มหาสังฆนายก
 ทรงแสดง จบพระธรรมเทศนาพระองค์ได้เสด็จประทับ ณ โถงทรงพระอักษร ทรง
 พระอักษรอยู่ตลอดเวลาจนรุ่งสว่าง จึงเสด็จกลับวังและเข้าที่พระบรรทม³

หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ซึ่งเคยรับราชการใกล้ชิดพระยุคลบาท เคย
 กล่าวอยู่เสมอว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดฟังพระธรรม-
 เทศนา ไม่ว่าจะมียศชั้นใด ๆ โปรดเกล้าฯ ให้มีพระธรรมเทศนาค้ำยเสมอ⁴

¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ปลุกใจเสือป่า..., หน้า 25.

² พระสุนทรพิพิธ, พระมหากษัตริย์องค์แห่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า-
 เจ้าอยู่หัว..., หน้า 190-205.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 205.

⁴ ปวี ศศิเสวี, พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับพระพุทธศาสนา..., หน้า 3

ครั้งเมื่อครั้งเสด็จเสด็จถวัลยราชสมบัติใหม่ ๆ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราช-
ชนนี พันปีหลวง เสด็จไปประทับที่พระตำหนักไม้ที่พระราชวังพญาไท พระสงฆ์ 10
รูปเจริญพระพุทธมนต์แล้วสดับปกรณ์ รุ่งขึ้นเสด็จพระเพล ทอนบายพระบาทสมเด็จพระ-
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้มีพระธรรมเทศนา 1 กัณฑ์ จบพระธรรม-
เทศนา พระองค์ได้เสด็จประทับ ณ โต๊ะทรงพระอักษร ทรงพระอักษรอยู่ตลอดเวลา
จนรุ่งสว่าง จึงเสด็จกลับวัง และเข้าที่พระบรรทม²

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชศรัทธาในกิจการ
ของพระศาสนามาก ถึงกับทรงมีพระราชปณิธานไว้ว่า "ถ้าฉันไม่ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน-
คน...ฉันจะบวชและฉันเชื่อแน่ว่าบวชแล้วคงได้เป็นเปรียญ แต่ต่อไปคงจะได้มีสมณ-
ศักดิ์รับภาระของพระศาสนาต่อไป"³

อย่างไรก็ตาม ในฐานะพระมหากษัตริย์ได้ทรงมีพระราชดำรัสในพระราช-
พิธีบวงสรวงบูรพกษัตริราชราชาว่า

...ฝ่ายตัวเรานี้ เมื่อได้รับราชสมบัติสืบสันตติวงศ์ สนองพระองค์สมเด็จพระ-
บรมชนกนาถแล้ว เราก็จะอุทิศหาประพฤติตามราชประเพณีที่เป็นสิ่งที่ดีงามชอบ
จะได้ค้ำใจท่านบำรุงพระบวรพุทธศาสนาและชั้นหล้ามาอาณาประชาราษฎร์ให้ได้รับ
ความร่มเย็น เป็นที่ยาสุกสืบไป มิให้บกพร่องไปกว่าเก่าเป็นอันขาด⁴

¹บัว ศศิเสวี, พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับพระพุทธศาสนา..., หน้า 38.

²พระสุนทรพิพิธ, พระมหากษัตริย์คุณแห่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า-
เจ้าอยู่หัว..., หน้า 205.

³พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว อ้างใน
ทวน วิริยาภรณ์, พระพุทธศาสนากับชาวไทย, หน้า บทนำ.

⁴พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, อ้างใน
เสฐียร พันธงนี้, พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ และเจ้าฟ้าเพชรรัตน พิมพ์ครั้งที่ 5,
หน้า 54.

เพื่อเป็นการสืบอายุพระพุทธศาสนา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้า-
อยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์จะพิมพ์คัมภีร์อรรถกถา อธิศถาวายพระราชกุศลแด่สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินี พระพันปีหลวง ซึ่งสวรรคตเมื่อ พ.ศ. 2462 จึงทรง
อาราธนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ให้ทรงเป็นแม่กอง
ชำระคัมภีร์อรรถกถา และโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ
รับเป็นแม่กองการพิมพ์ ทรงบริจาคพระราชทรัพย์ให้จัดพิมพ์อรรถกถา พระวินัยปิฎก
อรรถกถา พระอภิธรรมปิฎก และ อรรถกถา พระสุตตันตปิฎก บางคัมภีร์ ครั้นต่อมา
เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส มีพระชนมายุครบ 60
พรรษา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ได้ทรงบริจาคพระราชทรัพย์
บำเพ็ญพระราชกุศลถวาย โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์อรรถกถาพระสุตตันตปิฎกจนครบ
บริบูรณ์ และได้พระราชทานในพระราชอาณาจักร 200 ชุด และพระราชทานในนานา
ประเทศ 400 ชุด¹

นอกจากนี้บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ได้โดยเสด็จพระราชกุศล ดังเช่น
สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี มาตุจฉาเจ้า (สมเด็จพระศรีสวริน-
ทราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า) ทรงบริจาคพระราชทรัพย์ให้พิมพ์อรรถ-
กถาชาดกทั้งคัมภีร์ สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงบริจาค
ทรัพย์ส่วนพระองค์ให้พิมพ์ปกรณ์วิสุทธิมรรค และพระวิมาดาเธอ พระองค์เจ้าสาย-
สวลีภิรมย์ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ทรงบริจาคทรัพย์ส่วนพระองค์ให้พิมพ์ปกรณ์มิลิน-
ปัญหา² ฯลฯ เป็นผลทำให้เกิดความสะดวกในการศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นอันมาก

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นองค์ศาสนูปถัมภก ทรง
ทำนุบำรุงและเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้รุ่งเรือง โดยได้ทรงพระราชอุทิศสาคำเนิ-
การด้วยพระองค์เอง โดยได้ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือเกี่ยวกับธรรมะขึ้นไว้เป็น

¹ทินกร ทองแสต, พระมหากษัตริย์ไทยกับพระพุทธศาสนา (พระนคร :
โรงพิมพ์ศรีวัฒนา, 2511), หน้า 57.

²เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

จำนวนมาก มีทั้งที่เป็น ปาฐกถา เทศนา พระบรมราชาวาท บทสวดมนต์ บทความ-
สั้น ๆ และโคลงฉันท์ กาพย์ กลอน ไฉ่ทรงพระราชอุทิศสาหะสังสอนธรรมะแก่ทหาร
เสือป่า ข้าราชการและลูกเสือด้วยพระองค์เอง บทพระราชวิพนธ์ที่เกี่ยวกับธรรมะ
ของพระพุทธศาสนาที่สำคัญได้แก่ "เทศนาเสือป่า", "พระพุทธเจ้าศรีสุโจะไร"
"ประโยชน์แห่งการอยู่ในธรรม" "ธรรมาธรรมะสงคราม" เป็นต้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงโปรดให้มีการสร้างวัดในรัชสมัยของพระองค์ ทั้งนี้
เพราะทรงมีพระราชดำริว่า พระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าองค์ก่อน ๆ ไฉ่ทรง
สร้างวัดไว้เป็นจำนวนมากแล้ว ประกอบกับภาวะเศรษฐกิจในรัชสมัยของพระองค์
ไม่อำนวย และพระองค์ไฉ่ทรงตระหนักว่าการศึกษาและสถานศึกษา
ย่อมเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นแก่บ้านเมือง ดังนั้นพระองค์ จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้าง
โรงเรียนขึ้นแทนวัด โรงเรียนแรกคือโรงเรียนมหาดเล็กหลวง ซึ่งต่อมาคือ
"โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย" สำหรับการบำรุงพระพุทธศาสนาในค้ำนวัดจะปรา-
คณ ในค้ำนการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดเป็นสำคัญ . วัดสำคัญในพระนครที่ไฉ่โปรดเกล้าฯ
ให้บูรณะปฏิสังขรณ์ไฉ่แก่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดพระเชตุพนฯ วัดบวรนิเวศ
วัดมหาธาตุ เป็นต้น ส่วนวัดสำคัญตามหัวเมืองได้แก่ วัดพระพุทธบาท สระบุรี
วัดพระปฐมเจดีย์ นครปฐม นอกจากนั้นยังไฉ่ทรงสร้างพระพุทธรูป คือ¹

1. พระแก้วมรกตน้อย สืบเนื่องจากการที่พระองค์ทรงมีความเคารพ
ในพระพุทธรูปรัตนปริมากร (พระแก้วมรกต) จึงทรงรับสั่งให้สมเด็จพระอนุชาธิราช
เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ซึ่งไฉ่เสด็จไปทรงศึกษาวิชา
ทหารที่ประเทศรัสเซีย ให้สืบหาแก้วมรกตก้อนใหญ่ที่สุด แล้วโปรดเกล้าฯ ให้ช่าง
ทำหุ่นพระพุทธรูปส่งไปให้ช่างแก้วชาวรัสเซียจำลองหุ่นนั้นสำเร็จเป็นพระพุทธรูปมรกต
ไฉ่อัญเชิญมาถึงกรุงเทพฯ โปรดเกล้าฯ ให้มีการฉลองและประกอบพระราชพิธี-
พุทธาภิเษกในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล้วพระราชทานพระบรมราชานุญาต

¹ เสือทอน สุภโสภณ, พระพุทธศาสนาและพระมหากษัตริย์ไทย..., หน้า 165-

ให้ประชาชนได้เข้าไปทำการสักการบูชา 3 วันแล้ว เชิญประดิษฐานไว้ในพระบรมมหาราชวัง

2. พระนิโรศินทราย ในปี พ.ศ. 2468 ได้ทรงพระราชปรารภว่า พระองค์ได้เสวยราชย์มาแต่ระยะการครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้ช่างหล่อพระพุทธรูปสมาธิ กาไหลทองขึ้นรวม 16 องค์ พระราชทานนามว่า พระนิโรศินทราย มีรูปขนาดแปลงเป็นมนุษย์เชิดสัตว์กันพระรูปหนึ่ง เชิญพิศโยกพระรูปหนึ่ง อยู่ 2 ข้าง ๆ ละรูป แล้วได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานถวายไปตามวัดมหานิกาย 15 องค์ ประดิษฐานไว้กับพระนิรันทราย (สร้างแต่รัชกาลที่ 4) ในพระบรมมหาราชวังองค์หนึ่ง พระพุทธไสยาสน์ วัดราชาธิวาส ทรงสร้างขึ้นตามแบบที่ทรงคิด ลักษณะคล้ายมนุษย์มาก

4. พระร่วงโรจนฤทธิ์ ทรงปฏิสังขรณ์เป็นพระยืนปางห้ามสมุทร ได้เสด็จไปพบตั้งแต่ครั้งดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระยุพราช เสด็จตรวจคนของโบราณในภาคเหนือ เมื่อ พ.ศ. 2452 ขณะนั้นพระพุทธรูปองค์นี้ขังรวมอยู่ในพื้นวิหารวัดโบราณแห่งหนึ่งในเมืองศรีสัชชนาลัย (สุโขทัย) โปรดเกล้าฯ ให้ขุดได้พระเศียร พระหัตถ์ พระบาท มีลักษณะงามต้องพระทัย จึงโปรดเกล้าฯ ให้เชิญลงมากรุงเทพฯ ครั้นเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้ช่างปฏิสังขรณ์ขึ้นจนเรียบร้อยบริบูรณ์ ัญเชิญไว้ในซุ้มพระวิหารทิศ บริเวณบันไดใหญ่ที่องค์พระปฐมเจดีย์ ถวายพระนามว่า "พระร่วงโรจนฤทธิ์ ศรีอินทราทิตย์บรมโกศ มหาวชิราวุธราช ปุชนียบพิตร"¹

นับว่าสิ่งเหล่านี้เป็นพระราชมรดกอันเนื่องด้วยพระพุทธศาสนาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

¹เสถียร ศกุนตลา, พระพุทธศาสนาและพระมหากษัตริย์ไทย..., หน้า 166.

จากการที่ได้ศึกษาถึงพระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งในช่วงก่อนและช่วงหลังการได้รับสถาปนาให้ดำรงตำแหน่งสยามมกุฎราชกุมาร รวมถึงในช่วงเสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติแล้ว ล้วนเป็นพื้นฐานทำให้ทราบถึงแนวพระราชดำริทางด้านพระพุทธศาสนาของพระองค์ว่า ทรงมีความเลื่อมใสและศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก จึงเป็นที่น่าสนใจศึกษาต่อไปว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงนำแนวพระราชดำริทางด้านพระพุทธศาสนา นั้นมาใช้ในการดำเนินการปกครองประเทศอย่างไร ซึ่งจะได้ทำการศึกษาในรายละเอียดต่อไป